

А.С. МАКАРЕНКО У СУЧАСНОМУ СВІТОВОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

УДК 37 „712”

**ЯКІСТЬ ОСВІТИ І СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО
ЛЮДИНИ**

**В.Г.Кремень
(Київ)**

Робиться огляд стратегічних напрямків формування особистості засобами освіти, значущих цілей і засобів навчально-виховного процесу.

Ключові слова: *освіта, суспільство, людина, навчальний процес, розвиток.*

Сделан обзор стратегических направлений формирования личности средствами образования, значимых целей и средств учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: *образование, общество, человек, учебный процесс, развитие.*

It is made examination of strategic ways of forming personality by education's methods, significant aims and methods of educational-training process.

Key words: *education, society, person, educational process, development.*

Одна з провідних ідей А.С.Макаренка – підготувати людину до життя у всіх його вимірах. І, власне, його педагогічні погляди і конкретна освітянсько-виховна практика були спрямовані на виконання цього завдання. Безумовно, початок ХХІ ст. суттєво відрізняється у своїх вимогах до людини від першої половини ХХ ст. Але педагогічно-освітянське завдання підготувати людину до життя є незмінним, звичайно із урахуванням контексту сучасних вимог до життя і діяльності людини.

Розвиток сучасного суспільства ставить нові вимоги перед людиною, а значить і перед освітою, яка відіграє вирішальну роль в становленні кожної особистості. В силу цих тенденцій наука як сфера, що продукує нові знання, і освіта, яке олюднює знання, робить їх дієвими, діяльними, об'єктивно висувуються в число головних пріоритетів будь-якого суспільства, що претендує на конкурентоспроможність в сучасному світі. Це вимагає від країни, що намагається бути конкурентоспроможною, по-перше, забезпечити пріоритетність освіти і науки і, по-друге, чітко визначити нові освітні завдання і рішуче та поналежливо взятися за їх реалізацію. Мова йде, зокрема, про сучасне розуміння якісної освіти. Цілком очевидно, що освіта повинна підготувати людину до нових умов життя і діяльності. Які ж вони, нові обставини, що врешті-решт визначають зміни в розумінні якості освіти?

Цілком очевидно, що розвиток людства набирає все більш динамічного характеру. Про це свідчить аналіз будь-якої сфери суспільного життя. Зміна ідей, знань, технологій відбувається скоріше, ніж зміна людського покоління-

ня. А це означає, що при звичній, традиційній освіті навчити людину на все життя неможливо не тільки в гарній школі, а й в найкращому університеті. Тому що отримані у навчальному закладі знання не будуть обов'язково актуальними в житті і, навпаки, обов'язково з'являться нові знання, без засвоєння яких фахівець не буде ефективним, та й взагалі людина не зможе бути сучасною, тобто втратить конкурентоспроможність. Що ж робити?

Безумовно, слід змінювати функції навчального процесу в школі та інших освітніх закладах. *Традиційно він зорієнтований на отримання, в кращому випадку творче засвоєння, суми знань тими, хто навчається.* І, власне, у відповідь на запитання – яка школа краща, практично у ста відсотках відповідей ми почуємо: та, що дає кращі знання. І на певному історичному етапі ця відповідь була правильною. Але не сьогодні. Нині ця відповідь правильна лише частково. Творче засвоєння певної суми знань залишається важливою функцією сучасного навчального процесу. Правда, і у виконанні цієї функції є ряд проблем. Серед них ми назвемо окремі – це недостатньо чітке виокремлення саме базових знань, намагання домогтися засвоєння, а то й механічного запам'ятовування учнем інформаційного супроводження базових знань, яке є швидкозмінюваним і другорядним, що, з одного боку непомірно розширює обсяг матеріалу, який змушений засвоювати учень, веде до його перевантаження, а з другого – розчиняє базові знання у другорядній інформації, нівелює їх, що негативно позначається на пізнавальній діяльності і розвитку особистості. Ще одна проблема – неповна відповідність базових знань, сформульованих у програмах і підручниках, сучасним досягненням науки. Назвемо як приклад практичну відсутність в діючих програмах і підручниках знань із нанотехнологій, які за своєю основоположністю повинні вивчатись в школі. Те ж саме можна сказати про біотехнології, як і про сучасні досягнення біології взагалі. Тому створення нових навчальних програм та підручників при переході до нового змісту і 12-річного терміну навчання, окрім інших завдань, повинно усунути ці та інші недоліки.

Поряд із засвоєнням базових знань перед сучасною освітою все більше постає завдання навчити учня самостійно оволодівати новими знаннями та інформацією, навчити навчатися, виробити потребу в навчанні впродовж життя.

Людина розумна у XXI столітті – це людина, що постійно навчається. Людина, для якої отримання знань стає сутнісною рисою способу життя. Таку людину повинна формувати вже школа, а створити умови для безперервної освіти впродовж життя повинні суспільство і держава. Для цього слід налагодити сучасну і ефективну систему освіти дорослих, яка б передбачала: спеціальні навчальні установи, як, наприклад, систему післядипломної освіти педагогів, яка включає інститути післядипломної освіти в кожному регіоні України, а очолює її – Центральний інститут Академії педагогічних наук України; освітні послуги дорослим повинні надавати університети, започаткувавши різноманітні навчальні програми – від одноденних до багатомісячних; саме для дорослих найбільш ефективною може бути дистанційне навчання із використанням сучасних інформаційних технологій; освітньо-

пізнавальні передачі, а то й спеціальний канал повинні бути постійно на національному телебаченні і радіо; держава повинна заохочувати просвітницьку діяльність громадських організацій і взагалі підтримувати розповсюдження знань в країні.

В сучасних умовах суттєво актуалізується ще одна функція навчального процесу – навчити людину використовувати отримані знання у своїй практичній діяльності – професійній, громадсько-політичній, побуті та ін. Поки що, на превеликий жаль, засвоєння знань тим, хто навчається, свідомо чи ні зорієнтоване на досягнення «тактичної цілі» – успішно скласти іспит чи залік, по суті, ж ця ціль набуває і стратегічного виміру. Тобто, знання заради успішної оцінки в заліковій чи табелі. При такому підході людина і знання найбільше зближуються в момент іспиту, але потім швидко і назавжди взаємно віддаляються. Практично втрачається смисл навчання, засвоєння знань. Вихід тут один – позбутися формального підходу в навчанні, перетворити навчальну діяльність в органічне засвоєння знань як методології, бази, основи діяльності людини в різних сферах життя. Тобто – знання як *органічна, сутнісна складова особистості, що визначає її поведінку і характер її дій.* І цього ми зможемо досягти лише при суттєвій перебудові самого викладання знань. Мабуть, найбільш яскравим прикладом хибності нашої освіти є викладання іноземних мов, в усякому разі в минулий час. Кожен з нас – представників старшого покоління, вчив мову п'ять чи десять, а то й більше років, але далеко не всі можуть продемонструвати уміння спілкуватися нею. І причина тут не тільки у відсутності мовного середовища, не тільки у недостатності стимулів до вивчення мови в закритому суспільстві, а й у тому, що викладання мови не носило послідовного практичного характеру. Нас вчили знанню про мови, нам викладали граматику іноземної мови у всій її багатоманітності, але нас не вчили самій мові, мовленню як такому. Тобто вивчення іноземної мови не переслідувало мети практичного володіння мовою. На жаль, вивчення іноземної мови є не винятковим, а найбільш яскравим прикладом відсутності практичної цілі в опануванні навчальної дисципліни. При більш уважному погляді ми бачимо подібні недоліки у вивченні математики, коли учні не можуть застосувати знання для аналізу конкретної, особливо нетипової, ситуації, а також при вивченні історії, коли самоціллю стають знання про дату події (наприклад, військової операції), її перебіг, і повністю нехтується аспект використання знання історії для аналізу учнями сучасних подій у суспільстві. Подібні недоліки є типовими і для інших предметів, практично для освіти в цілому. І не тільки середньої, а й професійно-технічної та вищої.

Все це набуває особливої загрози в умовах, коли людство рухається до нової якості суспільного розвитку – суспільства знань. Дуже часто можна зустріти зведення поняття «суспільства знань» до виключно чи переважно його інформаційної складової. Розуміючи значення цієї складової, автор під час перебування на посаді Міністра освіти і науки намагався зробити все можливе для комп'ютеризації та інформатизації освіти в Україні. І цю роботу слід активно здійснювати й надалі. Але зазначимо, що вирішальним

чинником суспільства знань буде Людина. Людина, що здатна діяти на основі отриманих знань, на основі практичного їх використання. Сформуємо таку людину через освіту – будемо мати перспективу утвердити знаневе суспільство, діяльність якого в цілому і в різних сферах зокрема буде організовано на основі знань.

Із жалем слід констатувати, що попри гучні заяви про науковий характер керівництва суспільством і науковість самого його розвитку, що лунали ще в радянський період розвитку України і не менш гучно проголошуються в останні п'ятнадцять років, в кращому випадку знання, наука відіграють декоративну, прикрашальну роль в управлінні державою і суспільством. Досить сказати, що практично жодна серйозна програма розвитку держави чи її окремих сфер не мала серйозної наукової апробації, не говорячи про те, що їх створення здійснювалось без активної участі вчених. І якщо в радянський період влада вважала за потрібне хоча б «освятити» подібні плани наукою, то в останні роки не було навіть цього. Не абсолютизуючи можливості сучасної української науки, все ж таки важко зрозуміти зарозумілість чиновничого люду, готового творити стратегічні плани великої європейської країни в умовах формування знанневого суспільства на основі власної інтуїції, шляхом спроб і власних помилок.

Успішна реалізація українською освітою вищезазначених функцій, поряд із здійсненням інших назрілих перетворень, дозволить *сформувати людину із інноваційним типом мислення, інноваційним типом культури, готовністю до інноваційного типу діяльності, що стане адекватною відповіддю на перехід цивілізації в інноваційний тип розвитку*. Лише сформувавши інноваційну особистість, здатну до творення змін і сприйняття змінності, ми зможемо стати конкурентоспроможною нацією. Тому що змінність перестає бути виключенням, а стає правилом, сутнісною рисою функціонування суспільства і кожного його члена зокрема. І відоме побажання, яке висловлювали, бажаючи негарного – щоб ти жив в епоху змін, перестає бути винятковим, а змінність все більш об'єктивно стає правилом для кожного в XXI столітті. Змінність як сутнісна риса способу життя людини стає закономірністю. І українське суспільство, а освіта зокрема покликані підготувати людину до життя в нових умовах, сформувати людину інноваційну.

Сучасне суспільство, з одного боку, вимагає все більш глибокого особистісного розвитку людини, а з іншого, – створює все ліпші передумови для цього.

Якщо визначати основні причини першої із названих тез, то слід зазначити, що процес глобалізації, який до того ж супроводжується розвитком сучасних інформаційних технологій, суттєвим чином, буквально на порядки, збільшує комунікаційне середовище, в якому живе і функціонує людина. За порівняно короткий історичний період комунікативне середовище людини стало невпізнаним. Якщо в общинній Росії і колгоспному селі Радянського Союзу людина спілкувалась у вузькому середовищі невеликого населеного пункту, отримуючи в іншому випадку інформацію ззовні через одну програ-

му радіо і єдину газету, бо всі вони були схожими, то в сучасних, тим більше майбутніх умовах, людина отримує нескінченну множину інформаційних впливів з усього світу, вступає у відносини і контакти з громадянами своєї та інших країн. Ці впливи за змістом, орієнтацією не тільки різноманітні, а й часто суперечливі, протилежні, що суттєвим чином ускладнює визначення самостійної позиції людини. *Тобто для того, щоб залишатись сама собою, а тим більше ефективною в багатоманітному полі спілкування і впливів, людина повинна бути значно більш розвинута як особистість, бути самодостатньою особистістю.*

Наступною причиною необхідності поглиблення особистісного розвитку людини, формування самодостатності особистості є об'єктивно обумовлений у світі і, зрозуміло, в Україні, процес зростання демократичності суспільства. Цей процес у свою чергу викликаний різноманітними причинами. Серед них – необхідність регулюючих, управлінських дій в масштабах людства, що обумовлено глобалізацією і зростанням цілісності світу; створення регіональних організацій держав, яким добровільно передані ряд функцій держав; необхідність демократичної загальної атмосфери для розвитку сучасних науково-інформаційних технологій; потреба, врешті-решт, у все більш розвинутій демократії для все більш глибокого розвитку і самореалізації особистості в суспільстві і т. ін. Одним словом, демократизація є необхідною передумовою подальшого прогресу суспільства і людини.

В той же час головний чинник подальшої демократизації – в розвитку особистості, в її самодостатності, здатності своєю сутністю обумовлювати характер і все більш високий рівень демократії. Так, для демократичності країни важливо, яким є президент держави, який склад парламенту і характер законів, що приймаються ним, з представників яких політичних сил і з якими особистісними здібностями складається уряд і т. ін. *Але дійсну демократичність суспільства врешті-решт визначає ступінь самодосконалості громадян, їх здатність до самостійної і усвідомленої дії, в тому числі і раціонального, з огляду демократичності, формування владних структур різних рівнів в державі.* Тому навчально-виховний процес в освітніх закладах, як і соціальне середовище в суспільстві в цілому, повинні бути максимально зорієнтовані на формування розвинутої, самодостатньої особистості. А проблем тут поки що багато.

Освіта в Україні, як і в будь-якій іншій країні, нерозривно пов'язана із суспільством, його традиціями і цінностями і тому зберігає багато рис минулого. На превеликий жаль, толерантне ставлення до особистості, турбота про утвердження її самодостатності не було, кажучи дуже м'яко, сильною стороною ні в часи царської Росії, ні в період Радянського Союзу. Навпаки, нехтування правами людини, а іноді й її життям, свідченням чого є хоча б голодомор в Україні в тридцятих роках, було природним і логічним для суспільства минулого. Ці особливості суспільних відносин перейшли до вітчизняної освіти і склали сутнісну основу відносин в навчальних закладах. І хоча за роки незалежності відбулася певна демократизація атмосфери в освітніх закладах, на превеликий жаль, прояви репресивної, авторитарної педагогіки,

суб'єктно-об'єктний тип взаємовідносин того, хто навчає, і того, хто навчається, коли перший є активним суб'єктом, а другий пасивним об'єктом, ще досить поширені. В результаті часто формується не самодостатня особистість, а несамостійна людина, людина-приспосованець, людина, що діє за принципом «чого изволите». Подібний тип відносин слід залишити в минулому якомога скоріше. Це не стільки потрібно для освіти, скільки для суспільства. Не зробивши цього, ми ніколи не будемо мати сталого демократичного суспільства і цивілізованої ринкової економіки. Тому що *дитина, перебуваючи десять і більше років в авторитарному середовищі школи, ставши дорослою навіть несвідомо буде вимагати і творити авторитарне, а не демократичне суспільство*. Так, для вчителя, особливо неефективного, якого не шанують діти, працювати в умовах демократії, толерантної педагогіки і рівноправних суб'єктно-суб'єктних відносинах із учнями значно складніше. Але для чого дорога, яка не веде до храму, для чого навчання, що не формує особистість?

Освіта повинна готувати демократичну людину, яка б органічно, всією своєю сутністю, а не за покликом поведирів, прагнула демократичного суспільства і була нездатною жити в авторитарних суспільних відносинах. Не змінивши відносини в школі на толерантні, ми ніколи не змінимо українського суспільства, не будемо мати сталої і ефективної демократичної системи. Не будемо мати ефективної економіки, бо сучасні науково-інформаційні технології дієві лише в демократичному суспільному просторі.

З метою посилення формування самодостатньої особистості ряд кроків у модернізації освіти були зроблені в останні роки. Так в початковій школі введено інтегрований курс «Я і Україна». Не просто навколишній світ, а Я-особистість і мої взаємовідносини із середовищем, як із іншими людьми, колективами, суспільством в цілому, так і з природою. В 5-6 класах запроваджується новий предмет «Етика», який також покликаний посилити особистісну орієнтацію навчання. Введено позитивне дванадцятибальне оцінювання, яке має більше заохочувальних, спонукальних можливостей, ніж попереднє, що мало три позитивні (3, 4, 5) і дві негативні оцінки (1, 2). Відбувається демократизація відносин вчителя і учня та інше. Разом з тим багато слід буде зробити. Найбільше турбує ставлення до особистості в суспільстві і в сім'ї. Маємо багато прикладів жорстокого ставлення до дитини, нехтування її думкою, позицією, що, безумовно, негативно позначається на розвитку дитини. Тому демократизація суспільства важлива також з огляду передумов для формування вільної, самостійної особистості.

У сучасних умовах все більш є очевидним, що смислом і основним показником прогресу людства є розвиток кожної окремої людини на основі її здібностей. До того ж це головний важіль подальшого прогресу суспільства, особливо в умовах переходу до науково-інформаційних технологій, а потім і суспільства знань, де успіх у виробництві і життєдіяльності буде залежати перш за все від розвитку людини. У зв'язку з цим суттєво актуалізується не тільки з огляду інтересів окремої людини, а й суспільства в цілому завдання – якомога більше наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сут-

ності, здібностей і особливостей. На наш погляд, цей принцип повинен бути визначальним при проведенні будь-яких змін в освіті. Бо саме він дозволить досягти найвищої якості освіти і, що надзвичайно важливо, не всупереч природі кожної дитини, а завдяки її пізнанню і розвитку.

І тут *на перший план в сучасній освіті висувається принцип дитиноцентризму, але не в значенні уваги до дитини як такої, до дитини абстрактної, узагальненої, а до конкретної дитини із її сутнісними характеристиками.* Це важливо на всіх етапах освітньої діяльності — від дошкілля, через школу, профтехзаклад і університет.

Це набагато складніше для вчителя, але це єдиний шлях формування людиноцентричного, гуманного, демократичного і ефективного сучасного суспільства, не говорячи про те, що це єдиний шлях до щастя кожної людини. Власне говорячи, вчитель разом з батьками повинен допомогти дитині самопізнати і саморозвинути себе, і тоді, ставши дорослою, людина найбільш повно себе самореалізує, забезпечивши і власний успіх, бо вона буде займатися улюбленою справою і робити це фахово, і забезпечить несуперечливий та динамічний розвиток суспільства.

Перехід до нового змісту та 12-річного терміну навчання передбачає зміни в напрямку утвердження дитиноцентризму. Для цього вже в основній середній школі (5-9 класи) передбачено декілька варіантів навчальних планів. Але дійсно серйозні можливості для профільного навчання, з урахуванням потреб дитини з'являться в старшій школі (10-12 класи), де з шести напрямків передбачено більше тридцяти варіантів навчальних планів. Формування індивідуальної траєкторії пізнання в університетах передбачено також вимогами Болонського процесу, до якого Україна після декількарічної підготовки та експериментальної роботи приєдналася рік назад. Подібні підходи відпрацьовуються і в системі профтехосвіти.

Але цього не досить. Потрібно змінити взаємовідносини вчителя і учня (професора і студента). *Вчитель повинен перестати бути над учнем, перестати жорстко регламентувати і однозначно визначати його розвиток і пізнання, а стати ніби поряд з ним, допомагаючи кожній дитині зконструювати і реалізувати оптимальний шлях пізнання і розвитку на основі індивідуальної сутності.* Тим більше, що час об'єктивно вимагає зміни ролі і місця вчителя в навчальному процесі. В силу ряду причин і перш за все нових інформаційних технологій учитель все більше перестає бути єдиним чи головним джерелом знань для учня. Він повинен стати поряд з учнем, бути його партнером в навчанні і розвитку. На допомогу вчителю повинні прийти шкільні психологи, які б створювали психолого-педагогічний портрет кожної дитини, знайомили з ним кожного вчителя, що приходить в клас, відслідковували зміни, що відбуваються з дитиною і т. ін.

В останні роки збільшилось число психологів в школі, все більш ефективно діє підпорядкований Міністерству освіти і науки та Академії педагогічних наук України Науково-практичний центр психології, але повноцінної системи психологічної, а тим більше психолого-методичної служби в освіті,

яка б опікувалась і здоров'ям дитини, немає. Більш високу психологічну підготовку повинні мати вчителі, майстри, як нині діючі, так і майбутні, для чого слід внести відповідні корективи в навчальний процес педагогічних університетів.

Корективи слід внести і в таку важливу сферу, як формування системи цінностей особистості. Слід всім зрозуміти, що утвердження цінностей, що вже віджили свій вік або завершують його, дуже негативно впливає не тільки на сутність особистості, адекватність її історичному часу, а й, безумовно, на життєвий шлях людини і характер суспільства в цілому. *Формування неадекватних часові цінностей стриножить людину, викривляє її життєвий шлях і суттєво знижує, а то й взагалі перекреслює самореалізацію.* Особлива актуальність цієї проблеми для нашої країни полягає в тому, що, окрім причин загальноцивілізаційного характеру, які вимагають змін, їх обумовлюють також українські трансформації як уже здійснені, так і ті, що будуть реалізовані в майбутньому. Мова йде, перш за все, про створення незалежної держави, перехід до демократії, формування ринкової економіки, утвердження багатоманітного духовного світу і т. п.

Навіть здавалось би зрозумілі і вічні категорії отримують нове тлумачення. Скажімо, поняття добра і зла. За багато десятиліть в силу відомих причин в Україні сформовано негативне, засуджуваче ставлення до людей заможних, а тим більше багатих. Разом з тим без утвердження позитивного ставлення до чесно заробленого багатства, віднесення його в громадській думці до категорії «добро», без відповідного суспільного ставлення до його носіїв ми не зможемо динамізувати прогрес в країні, утвердити врешті-решт цивілізовані ринкові відносини. І, навпаки, законсервуємо ринок у системі координат етапу первісного накопичення капіталу з його несправедливим переділом національного багатства, що, на наш погляд, є найбільшою несправедливістю п'ятнадцяти років незалежності з трагічними наслідками для більшості населення України. Бо, як правило, не за талантами і ефективністю діяльності поділене українське суспільство на невелику групу людей дуже багатих і абсолютну більшість бідних громадян. І завдання держави полягає хоча б у тому, щоб максимально наблизити стартові можливості дітей із різних сімей в отриманні освіти і здійсненні перших самостійних кроків у житті.

Слід суттєво поглибити і модернізувати економічне мислення в суспільстві, надати можливість молодим людям усвідомити реалії цивілізованих економічних відносин XXI століття.

Економічне мислення нині заповонило життя людини в світі. Економічний вимір є закономірним породженням розвитку європейського капіталізму. Але не як експлуататорського ладу, який несе в собі всі жахи тоталітаризму, знущання, війни тощо. Такий образ до цього часу залишається в свідомості багатьох представників старшого покоління, вихованого в умовах “боротьби двох систем”. Скоріше всього, більшість із них вже не відмовиться від такого стереотипу.

Більш молоде покоління, на якому лежить фактична відповідальність за долю країни, в значній мірі перебуває в невизначеності, оскільки політична боротьба, яка не стихає, все ще спрямована проти багатства й олігархів, що уособлюють капіталізм. Крім того, в багатьох лекційних курсах, журнальних і газетних публікаціях можна зустріти запевнення в “антагоністичних суперечностях”, властивих капіталістичному ладу, і, звичайно, витікаючими з них далеко не оптимістичними наслідками для людини. Негативну роль продовжують відігравати соціально-популістська риторика і відповідні дії.

Ринкова економіка, на фундаментальних принципах якої побудоване сучасне суспільство – це не просто товарне обмінно-оцінювальне господарство. А господарство, орієнтоване на прибуток, на приріст грошей. Метою господарювання стає насамперед виробництво матеріальних благ завдяки активності людини, її сутнісних сил. Гроші, а разом з тим і вартість виходять на перший план, саме вони тепер ведуть господарство, а не лише його опосередковують. Економічна детермінація буття, здійснена вульгаризованим марксизмом, перетвореним в ідеологію, насправді спотворювала сутність самого капіталізму. Виділяючи лише його суперечності, вона одночасно перетворювала людину в пряму залежність від матеріальних чинників. Можна стверджувати: більшість негараздів, що мають місце в Україні, виникають саме завдяки стереотипам, які все ще існують в свідомості і визначають ставлення до сутності економічного, що складає смисл сучасного життя. Іншими словами, вирішення сучасних проблем по навчання і вихованню в нашій країні передбачають відхід від світоглядних стереотипів стосовно взаємовідношення людини і економіки, надання останнім дійсного, природного характеру.

Різноманітні зміни, що вимагають ціннісних корекцій в освітньо-виховному процесі, відбуваються у взаємовідносинах людини і держави, людини і світу, держави і світу. Обумовлені вони, перш за все, глобалізацією, хоча нею далеко не вичерпуються. Освіта повинна готувати глобалістичну людину, тобто здатну ефективно жити і діяти в глобальному середовищі. Тут надзвичайно широкий спектр завдань – від формування відповідних світоглядних позицій до уміння спілкуватись із світом, людьми з інших країн, переймати їх досягнення. Тим більше, що нині прогрес кожної держави залежить не тільки від власних зусиль громадян, а й від того, наскільки вони здатні залучати все краще, що є в інших країнах.

Тут потрібно окремо сказати про мови. Не протистояння, не суперечка з приводу того, хто більше мов хоче знати, а здійснення в освіті, а потім і в суспільстві мовного прориву, коли кожен, хто навчається, знав би державну українську мову, знав би російську чи іншу мову за вибором, знав би англійську чи іншу мову міжнародного спілкування. І власне навчальні плани дванадцятирічної школи дають можливість вивчення як мінімум трьох мов. Нині повинна відбутися своєрідна лінгвізація освіти, а потім і суспільства в цілому.

Важливо адекватно трактувати сутність самої глобалізації. Часто її зводять лише до зближення народів, створення все більш єдиного економічного простору, спільного неба, інформаційного середовища і т. п. Це, безумовно відбувається. Але поряд з цим глобалізація означає загострення конкуренції між державами-націями, набуття нею глобальних масштабів, поширення не тільки на економіку, а й інші сфери життєдіяльності країн. Тому для кожної країни важливим є згуртування громадян, найбільш повне усвідомлення істинних національних інтересів у кожній сфері життєдіяльності і їх послідовне відстоювання у конкурентних взаємовідносинах із іншими державами. Це особливо важливо для України як держави, що стала самостійним суб'єктом геополітики нещодавно, коли світ був уже поділений на зони впливів традиційними геополітичними гравцями-країнами.

Тому в умовах глобалізації громадянська єдність, національне згуртування, а, значить, патріотичне виховання молоді не тільки не втрачає актуальності, а навпаки – є дійсно стратегічним за своїм значенням завданням. Патріотичне виховання важливе не тільки з огляду формування почуттів приналежності до нації, держави, а й має суто прикладний характер, бо веде до національного згуртування, а, значить, до більш ефективного відстоювання національних інтересів у взаємовідносинах із іншими державами, що є надзвичайно актуальним і врешті-решт до більш заможного життя громадян.

Але й розуміння патріотизму на початку ХХІ століття відрізняється певними особливостями. Як ніколи раніше воно передбачає не тільки любов до власного народу, а й повагу до інших, пошанування кожної людини, незалежно від її національності і громадянства. І це слід робити не тільки з огляду гуманізму. Ми живемо в цілісному світі, який перейшов своєрідний рубіж – з появою ядерної зброї і глобальних екологічних проблем набув здатності до самознищення. І саме від відносин між народами, державами і конкретними людьми буде залежати існування самого людства, не кажучи вже про характер цивілізації.

Одним словом, аби підготувати людину до життя в нинішньому столітті слід сповна усвідомити сутність змін, що привносить новий час, зорієнтувати суспільство і державу на свідоме, послідовне і динамічне їх сприйняття. І, безумовно, готувати людину до життя і діяльності в нових умовах. Це завдання всього суспільства, а особливо ж освіти. Ефективною ж освіта може бути лише ставши по-сучасному якісною. Тобто такою, що готуватиме конкурентоспроможну людину в контексті усієї системи вимог і викликів життя і діяльності. Виконати це завдання ми зможемо, лише творчо використавши досвід кращих вітчизняних педагогів, серед яких, безумовно, був, є і буде Антон Макаренко.